

ASARIDAN KELITIRILGAN REALIYALAR TAHLILI

Latipova Mehrangiz

To'xtayeva Bibixojara

Hamroqulova Komila

Kuvvatillayeva Madina

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti filologiya fakulteti 408-guruh talabalari.

***Anotatsiya:** Maqolada realiya tushunchadi mohiyati, uning tilshunoslikda tutgan o'rni, realiya birliklarining boshqa leksik birliklar orasidagi farqi ochib berilgan. Tarjima jarayonida old bo'lgan bir nechta muammolar borki ,hali harmony o'z yechimini topmay kelmoqda .O'zbek tilidan boshqa tillarga , boshqa tillardan o'zbek tiliga tarjima masalarida sanoqli ishlar yoritilgan. Ayniqsa sharq madaniyatining o'ziga xosligi tarjima jarayonida yaqqol kōrinadi.Bunda tarjimon realiyalar ,ya'ni milliy o'ziga xos so'zlarni tarjima qilishda o'zgacha yondashuv talab qilinadi. Realিয়া bu mamlakatga xos bo'lgan so'zlar. Ushbu so'zlar va iboralar ma'lum bir mamlakatning tilini, fikrlarini va voqealarini aks ettiradi.Chet tilida realiyani tarjima qilishda Unga teng keladigan so'zlar yo'q va realiyaning asl matndagi tarjimasi bilan bog'liq qiyinchiliklar milliy , tarixi kolorit tufayli yuzaga keladi.*

***Kalit so'zlar:** milliy va madaniy so'zlar, realiya, transliteratsiya, transkripsiya, kalkalash, analogiya, tasviriy usul.*

**ANALYSIS OF THE REALITIES FROM THE WORK OF
"STARRY NIGHTS" BY PIRIMQUL KADIROV**

***ANOTATION:** The article reveals the nature of the real understanding, its linguist, the difference between other lexical units of real units. There are several problems in the translation that have already been received, still harvest*

is collected. Especially in the process of translation of the culture of Eastern culture, especially it is a clearly worship. Realia is typical of this country. They mean the name of things in the language of this country, the name of prices and events. The challenges are due to the Coloric Coloric Color, History of Guards, equivalent to the translation of the real language.

Keywords: *national and cultural words, reality, transliteration, transcription, copying, analogy, descriptive.*

"**Realiya**" so'zi o'rta asrlarda lotin tilidan olingan bo'lib, dastlab "haqiqiy narsalar" degan ma'noni anglatgan, ya'ni g'oyalar va tushunchalar emas, balki jismoniy ob'ektlarni bildirgan. Zamonaviy ma'noda, "realiya" atamasini birinchi bo'lib bolgar tarjimonlari Vlahov va Florin o'zlarining tadqiqotlarida qo'llaganlar. Izlanishlar shuni ko'rsatadiki, realiya milliy manoga ega bo'lgani uchun ko'pincha tarjima uchun qiyinchilik tug'diradi. Realiyani atamalar bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Atamalar ilmiy sohada ishlatiladi va aniq ma'noni anglatadi, ular odatda boshqa turdagi matnlarda ishlatilmaydi. Badiiy asarlar o'ziga xoslik va jozibadorlik bag'ishlaydigan ushbu madaniy xususiyatlarni (realiyalarni) tez-tez qo'llaydi. Realiyani tarjima qilishning ko'plab usullari mavjud, ular asl so'zni o'zgartirmasdan yozishdan tortib, umumiy ma'noni etkazishgacha. Isroillik olim Gideon Turi ushbu so'zlarni aniqlashning bir usulini taklif qiladi. Uning fikricha, ular ikki qutb o'rtasida bo'lishi mumkin: asl nusxaga yaqinlik va maqsadli madaniyatga moslashtirish. Bu yerda realiyani tarjima qilishning turli imkoniyatlari mavjud:

- Translitratsiya fransuzcha translitération – “tarjima qilish” ma'nosidagi so'z bo'lib, ma'lum bir til grafikasida bitilgan yodgorlik yoxud qo'lyozmani boshqa (amaldagi) yozuvga o'girish, biror yozuv harflarini boshqa bir yozuv harflari bilan ifodalash usulini ifoda etadi.

- Asl so'zni o'zgartirmasdan yozishning asosiy sababi, ba'zi milliy o'ziga xos so'zlarning ma'lum bir tilga mos ekvivalenti yo'qligi. Masalan, rus tilidagi "tansevat" so'zi o'zbek tilidagi "raqsga tushmoq" so'zi bilan to'g'ri tarjima qilinishi mumkin. Biroq, "tansevat" ning erkak va ayolning qo'l ushlab davrada

aylanishi bilan bog'liq ma'nosi o'zbeklarga xos bo'lmaganligi sababli, o'zbek tilida to'g'ri ekvivalenti yo'q.

- Transkripsiyalash - ya'ni nusxa ko'chirish. Asl so'z boshqa alifboda yozilsa, bu transliteratsiya deb ataladi. O'rganilgan tilning talaffuz qoidalariga muvofiq transkripsiya qilish. Misol uchun, O'zbekiston-Uzbekistan, Henry-Genri.

- Analogiya – o'xshashlik, bir-biriga yoki boshqasiga o'xshashlik, ya'ni muqobil tushuncha bilan berish degan ma'noni beradi. Masalan, E. Vohidov Gyotening "Faust" asarini olib tarjimasida "yuristlar"ni – "ulamo", "magistrlar"ni – "fuzalo" deb berishi ham to'g'ri emas deb hisoblaymiz.

- Kalkalash usuli - fransuzchadan olingan bo'lib: nusxa olish, taqlid qilish. Mazkur usul tarjima amaliyotida keng qo'llanilib, muqobilsiz so'zning morfemalari yoki muqobilsiz turg'un so'z birikmasining leksemalari tarjima tiliga asliga muvofiq holda so'zma-so'z o'giriladi. Masalan, o'zbek tilidagi bolalar bog'chasi birikmasi (ruscha detskiy sad).

- Tasviriy usul - bunda asliyat tilidagi bir so'zning o'rniga tarjimada so'z birikmasi, frazeologizm yoki butun bir gap qo'llanilishini mumkin.

- Transkripsiyalash (ya'ni nusxa ko'chirish). Haqiqiy so'z boshqa alifboda yozilsa, bu transliteratsiya deb ataladi. O'rganilgan tilning talaffuz qoidalariga muvofiq transkripsiya qilish. Misol uchun, hind tilidagi "Kašmir" so'zi fransuz tilida "kachemir" ga aylanadi.

Yangi so'z yoki kalk yaratish, masalan, fransuz marché aux pucesdan ilhomlangan ingliz flea marketi. Ba'zan asl so'zga o'xshash, lekin o'ziga xos jilosi bo'lgan yangi so'z yaratish mumkin, masalan, arab tilidagi "mu'adhdhin" dan "muazzin" so'zini olish. Yana bir usulda asl so'z o'rniga boshqa, lekin bog'liq bo'lgan so'zni ishlatish mumkin. Masalan, italyan tilidagi "kapuchino" so'zi ko'pincha ingliz tilida "latte" (italyan tilida "sut" degan ma'noni anglatadi) deb tarjima qilinadi. Ba'zi hollarda, "synagogue" uchun "yahudiy ibodatxonasi" kabi aniqroq ma'noni berish kerak bo'ladi. Ba'zi hollarda, "Jugendstil" uchun "frantsuz art nouveau" (so'zma-so'z "yangi san'at") kabi o'xshash mahalliy so'z bilan almashtirish mumkin. Ba'zi hollarda, "Beaujolais" uchun "qizil sharob" kabi umumiy yoki xalqaro so'z bilan almashtirish mumkin. Ba'zida, "Argentina

pampasida" kabi, o'quvchiga realiya elementining kelib chiqishini aniqlashga yordam berish uchun qo'shimcha tushuntirish berish mumkin. Boshqa hollarda esa, umumiy ma'noni etkazish yetarli bo'ladi. Masalan, "Does the National Health Service cover this drug?" jumlasini amerika kontekstida "Is this drug expensive?" deb tarjima qilinishi mumkin.

Ushbu yechimlarning har biri qanchalik mos kelishi tarjima qilinayotgan matn turi va boshqa omillarga bog'liq.

Misol uchun **Pirimqul Qodirovning " Yulduzli tunlar"** asarida o'zbek millatiga xos bo'lgan realiya so'zlar bor. Quyida ular o'zlarining izohiy ma'nosi bilan keltirilgan

1. **Buzdil**¹ - Asosan ko'ngli buzulgan odamlarga yomonlik istaydigan insonlarga ishlatiladi (9-bet)

2. **Sarkor**² –Temuriylar saltanatida qurilish va ommaviy hasharlarda ishboshi bo'lgan mansabdor shaxs (23-bet)

3. **Chakmon**³ -Ustki kiyim turi. Erkaklarning oldi ochiq jun matodan tikiladigan qishgi to'ni (34-bet)

4. **Sandal**⁴ – Qishloqlarda issiq saqlash uchun tandirning ustiga qo'yiladigan qurilma, odatda oyoqlarni isitish uchun qo'llaniladi (74-bet)

5. **Bakovul**⁵ –.Chingizxon va Temuriylar saroyida taom va ichimliklar tayyorlovchi oshpazlar boshlig'i (43-bet)

6. **Sipoh**⁶ - O'zbek tilida lashkar (piyoda) yuradigan oddiy jangchi (188-bet)

7. **Ayvon**⁷ – Ochiq yoki yarim yopiq balkon yoki veranda, o'zbek uylarining ajralmas qismi (7-bet)

8. **Mulla**⁸ - Sharq, Markaziy Osiyo mamlakatlarida Madrasa ta'limini olgan bilimdon va dono shaxs (7-bet)

¹ Pirimqul Qodirov. "Yulduzli tunlar". Tashkent. "O'ZBEKISTON". 1990-yil. 9-bet

² O'sha manba. 23-bet

³ O'sha manba. 34-bet

⁴ O'sha manba. 74-bet

⁵ O'sha manba. 43-bet

⁶ O'sha manba. 188-bet

⁷ O'sha manba. 7-bet

⁸ O'sha manba. 7-bet

9. **Dovul**⁹ – Ovchilar, tomchi qorovullar yoki harbiylar uchun mo'ljallangan teridan yoki po'latdan yasalgan maxsus nog'ora (36-bet)
10. **Karnay**¹⁰ – Misdan yasalgan uzun o'zi keng puflab chalinadigan qattiq ovoqli musiqa asbobi (28-bet)
11. **Darvesh**¹¹ - Eshikma eshik yuruvchi va odamlardan narsa tilanuvchi kimsa (158-bet)
12. **Sadr**¹² – Oliy diniy arbob, diniy va ma'muriy lavozimda xizmat qiluvchi shaxs (228-bet)
13. **No'xta**¹³ – Ot ulovni bog'lash yetaklash haydash uchun boshiga solinadigan abzal (29-bet)
14. **Qozi**¹⁴ – Shariat qonunlariga binoan sudlov ishlari bilan shug'ullanuvchi amaldor (82-bet)
15. **Arba**¹⁵ – O'zbek xalqida yuk tashishda ishlatiladigan ikki g'ildirakli arava xisoblanadi (94-bet)
16. **Dorug'a**¹⁶ - shahar hokimi."Dorug'a" so'zi eski o'zbek tilida ishlatilgan bo'lib, u "nozir" yoki "boshqaruvchi" ma'nosini anglatadi (9-bet)
17. **Checha**¹⁷ – Yanga kelinoyi (162-bet)
18. **Barak**¹⁸- chuchvara xamirli ovqat xisoblanadi ichiga go'sht piyoz va bazida ko'katlar ham to'g'rab solinadi (112-bet)
19. **Ko'kaldosh**¹⁹ - bir onani emgan bolalar (45-bet)
20. **Shiypon**²⁰ –Atrofi ochiq baland yozgi dam olish joyi. Asosan dalalarda ishlovchilar uchun maxsus quyoshdan to'silib dam olishlari uchun quriladi (435-bet)

⁹ O'sha manba. 36-bet

¹⁰ O'sha manba. 28-bet

¹¹ O'sha manba. 158-bet

¹² O'sha manba. 228-bet

¹³ O'sha manba. 29-bet

¹⁴ O'sha manba. 82-bet

¹⁵ O'sha manba. 94-bet

¹⁶ O'sha manba. 9-bet

¹⁷ O'sha manba. 162-bet

¹⁸ O'sha manba. 112-bet

¹⁹ O'sha manba. 45-bet

²⁰ O'sha manba. 435-bet

Xulosa: Realiya tushunchasi yanada chuqurroq tahlil qilinsa, u ma'lum bir xalqning madaniyati, ma'naviyati va kundalik hayotiga bog'langan atama yoki fenomen ekanligi ko'rinadi. Ular millatning o'ziga xosligini va tarixiy taraqqiyotini aks ettirib, boshqa madaniyatlarda uchramaydigan yoki boshqa ma'nolarga ega bo'lgan so'zlar sifatida ajralib turadi. Realiyalarni turli tillarga tarjima qilishda, ularning to'g'ri talqini katta ahamiyatga ega, chunki noto'g'ri talqin millatning madaniy boyliklarini yo'qotish yoki noto'g'ri tushuntirishga olib kelishi mumkin. Umuman olganda, realiyalar milliy o'ziga xoslikning ko'zgusi bo'lib, ularni tarjima qilishda ehtiyotkorlik bilan madaniy va tarixiy ma'noni saqlab qolish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Vlahov, S. and Florin, S. "Neperovodimoe v perevode. Reali", in Bruno Osimo. "Manuale del Traduttore, Seconda Edizione". Hoepli, 2004, p. 63
2. "Geographic and Ethnographic Realia" (Wayback Machine saytida 13-iyul 2011-yil sanasida arxivlangan) "Logos", accessed May 26, 2011.
3. "Political and Social Realia" (Wayback Machine saytida 13-iyul 2011-yil sanasida arxivlangan) "Logos", accessed May 26, 2011.
4. "How Realia Can Be Translated" (Wayback Machine saytida 13-iyul 2011-yil sanasida arxivlangan) "Logos", accessed on May 26, 2011.